

ANALIZA UTJECAJA TEACCH PROGRAMA POUČAVANJA NA RAZLIKE U STRATEGIJAMA SVLADAVANJA PROFESIONALNOG SAGORIJEVANJA EDUKACIJSKIH REHABILITATORA

JASMINA FREY ŠKRINJAR¹, MARKICA ŽUPAN GALIĆ²

¹ Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za inkluzivnu edukaciju i rehabilitaciju, Zagreb, Hrvatska

² Centar za autizam, Zagreb, Hrvatska

Primljeno: 19. 12. 2011.

Prihvaćeno: 13. 2. 2012.

Izvorni znanstveni rad

UDK: 376.1-056.340

Adresa za dopisivanje: Prof.dr.sc. Jasmina Frey Škrinjar, Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Odsjek za inkluzivnu edukaciju i rehabilitaciju, Znanstveno-učilišni kampus, Borongajska cesta 83f, Zagreb, Hrvatska; e-mail: frey@erf.hr

Sažetak: Profesionalno sagorijevanje u zanimanjima pomagača u nizu provedenih istraživanja ukazuje da se promjenom organizacijskih uvjeta rada može utjecati na njegovu pojavnost.

Uvođenjem programa poučavanja prema TEACCH principima u radu s djecom s poremećajima iz autističnog spektra htjeli smo između ostalih ispitivanih varijabli načiniti analizu razlika načina svladavanja profesionalnog sagorijevanja nakon provođenja specifičnog edukacijsko-rehabilitacijskog programa.

Uzorak je obuhvatio 12 edukacijskih rehabilitatora zaposlenih u Podružnici osnovnog školovanja i osposobljavanja djece i mladeži s poremećajem iz autističnog spektra pri Centru za autizam u Zagrebu. Prije samog istraživanja, ispitanici su dodatno obučavani za provođenje ovih strukturiranih programa. Ispitivanje je provedeno u dvije vremenske točke. Primijenjena je Skala procjene strategija svladavanja profesionalnog stresa (Škrinjar, Fulgosi-Masnjak 1994., prema Straßmeier, 1989). Za utvrđivanje razlika između uzoraka na svim skupovima varijabli primijenjena je metoda robusne diskriminacijske analize (Nikolić, 1991). Analiza kvalitativnih i kvantitativnih promjena jednog uzorka ispitanika opisanih jednim skupom varijabli u dvije vremenske točke učinjena je primjenom programa PROM (Nikolić, 1997).

Rezultati dobiveni na pojedinim varijablama ovog instrumenta nisu pokazali statistički značajne promjene na kvalitativnoj i kvantitativnoj razini. Možemo reći da primjena TEACCH programa poučavanja za djecu s poremećajima iz autističnog spektra nije imala statistički značaj utjecaj na razliku u načinu suočavanja s profesionalnim sagorijevanjem edukatora iz uzorka. Pomaci pozitivnih rezultata odgovora na pojedinim varijablama kvalitativne razine ukazuju da se s obzirom na pojedine faktore coping strategija svladavanja profesionalnog stresa ispitanice iz uzorka koriste emocionalno orijentiranim coping strategijama, odnosno da se još uvijek nalaze u prvoj fazi suočavanja sa stresnim situacijama na radnom mjestu (Lazarus, Folkman, 2004.). Također, uvođenjem TEACCH programa poučavanja spremnije su aktivnije se, problemski suočiti sa stresorima u radu te pokazuju tendenciju dokazivanja na drugim područjima življenja.

Cljučne riječi: strategije svladavanja profesionalnog sagorijevanja, edukacijski rehabilitatori, popremećaji iz autističnog spektra.

UVOD

Profesionalno sagorijevanje, burnout sindrom je najnepovoljnija posljedica dugotrajne izloženosti profesionalnom stresu. To stanje koje nastaje kao reakcija na kronične izvore emocionalnog i profesionalnog stresa osobit je problem u zanimanjima

orijentiranim na ljude u smislu pružanja različitih oblika pomoći ljudima, gdje se rad odvija u emocionalno nabijenim situacijama Maslach i Leiter (1997). Takva bliska interakcija i konfrontacija s negativnim emocijama, patnjom i kroničnim stresom može biti i izrazito visoka, naročito kada pomagač nije sposo-

ban suočiti se sa zahtjevima radnog mjesta, osobnim očekivanjima i osjećajem nedostatka profesionalnog postignuća (Van der Schoot i sur., 2003). Posljedice stresa vezanog uz rad odražavaju se i na somatskom i psihološkom aspektu (Bauer i sur. 2006, Unterbrink i sur. 2007). Ovaj sindrom podrazumijeva emocionalnu iscrpljenost, depersonalizaciju i smanjeno osobno postignuće kod pojedinih osoba koje rade s ljudima. (Maslach, i sur.2001, Maslach 2003, Maslach, Schaufeli, Leiter, 2001). Usprkos individualnim različitostima, kod različitih ljudi se javlja niz istih simptoma koje promatramo s tri aspekta: tjelesnog, emocionalnog i mentalnog iscrpljenja. Takva iscrpljena radna motivacija stvara razdražljivu, netolerantnu i nestrpljivu osobu. Chernis (1985) u svom istraživanju učitelja nalazi da se suočeni sa stresom i emocionalnom iscrpljenošću povlače od klijenata i svog rada te razvijaju negativno, cinično i indiferentno ponašanje. Sebe doživljavaju kao manje učinkovite u radu vodeći se smanjenjem osjećaja profesionalne kompetentnosti. Rezultat toga je promjena u stavu, ciljevima, ponašanju i motivaciji prema radu i klijentima ne bi li se ublažila emocionalna iscrpljenost. Ustanovljeno je da nepostizanje uspjeha kod profesionalaca potiče visoku razinu stresa i izaziva negativne reakcije prema drugim osobama (Harris, 1996., prema Peeters i Jordan, 1998.). Doživljaj stresnosti na radnom mjestu osobito je izražen na početku radnog vijeka kada većina učitelja prolazi kroz krizno razdoblje u kojem su prisutne negativne emocije, frustracija, strah, nervoza, umor i sl., nakon čega neki od njih i napuštaju profesiju (Cyriacou, 2001) Neka istraživanja burnouta ukazuju na promjenu u kognitivnom funkcioniranju osoba koje su kronično izložene ovoj vrsti profesionalnog stresa (Thomas, 2004, Sandström i sur., 2005, Kim i sur. 2008). Do sagorijevanja, konačno, dolazi primjenom neodgovarajućih mehanizama svladavanja koja dovodi do promjene odnosa prema profesiji. Ovdje se ubrajaju promjene cilja, odbijanje odgovornosti za rezultate, emocionalno zatvaranje, psihičko povlačenje od posla i traženje ispunjenja u drugim aktivnostima (Payne, 2001). Uspješnost svladavanja situacija koje se procjenjuju opasnim ovisi o mnogim čimbenicima. To su neke osobine ličnosti, jačina i dužina trajanja opterećenja te ograničenost i/ili neadekvatnost pokušaja kompenzacije.

Koncept svladavanja stresa označava se kao coping. Kao sinonimi upotrebljavaju se i termini:

svladavanje stresa, prevladavanje stresa, svladavanje straha, suočavanje sa situacijom (*dealing with a situation, managing i struggling*).

Pojam “coping” potječe od Lazarus-a (1966) koji ga definira kao nastojanje da se svladaju stanja boli, opasnosti, prijetnje, izazova, kada rutinska ili automatska reakcija nije prisutna. Pri tome je, odlučujuća neravnoteža između “situacijskih zahtjeva” i “raspoloživih izvora copinga”. Prystav (1981) tvrdi da značaj posljedica indicira opterećenje, a ne narušena ravnoteža sama po sebi. Coping podrazumijeva ponašanja i psihičke aktivnosti svladavanja konfliktnih situacija nastalih kada zahtjevi (vanjski ili unutarnji) nadilaze ili opterećuju sposobnosti individue; tj. nastojanje da se problemi prevladaju, toleriraju, smanjuju, minimaliziraju” (citirano prema Prystav, 1981, str.190). Coping se pri tome odnosi na proces, ne na rezultat ili cilj. Proces sadrži bihevioralne i kognitivne (“intrapsihičke”) reakcije individue (Jackson i sur., 1986) i uključuje mehanizme obrane od straha (“defense”). Cilj pokušaja svladavanja “je otklanjanje doživljenog osjećaja neravnoteže između zahtjeva i vlastitih sposobnosti”. Svaki pokušaj bavljenja zahtjevima i problemima vezanima uz neku situaciju definiran je kao coping aktivnost. Postoji mnogo različitih tipova copinga koji se mogu jako razlikovati po svojoj uspješnosti.

Unatoč mnogim podjelama i različitim teoretskim konceptima copinga, mogu se definirati dvije temeljne kategorije coping strategija: coping s orijentacijom na problem i coping s orijentacijom na emocije (Lazarus i Launier, 1981).

U problemski orijentiranom copingu osoba se bavi neposredno stresom i pokušava ukloniti ili reducirati njegov učinak. Primjeri problemski orijentiranog copinga uključuju borbu, bijeg (pokušaj odmicanja od stresora), alternativne opcije, (npr. pogađanje ili kompromis) i prevenciju budućeg stresa.

U emocionalno orijentiranom copingu cilj nije promijeniti, ukloniti stresor, već reducirati njegovo neugodno djelovanje mijenjanjem vlastitih osjećaja i načina mišljenja. Primjeri emocionalno orijentiranog copinga su aktivnosti reduciranja fiziološkog uzbuđenja (npr. relaksacijom ili medikamentoznim putem), kognitivne strategije (npr. rastresenost i fantazije) i podsvjesni procesi koji iskrivljuju realnost (Benson i Karlof, 2009). Postoji niz klasifikacija coping strategi-

ja koje se prema sadržanim oblicima djelovanja, unatoč nastojanjima autora, teško mogu svrstati isključivo u jednu od navedenih temeljnih coping strategija.

PROBLEM I CILJ

Uvidom u rezultate dosadašnjih istraživanja na ovom području i iz iskustva vlastite prakse uočavamo da rad s osobama s poremećajima iz autističnog spektra nosi sa sobom mnogobrojne probleme koji proizlaze iz objektivnih uvjeta rada, kompleksnosti potreba ovih osoba, iz osjećaja profesionalca da nisu u dovoljnoj mjeri pripremljeni za taj rad, s jedne strane, a s druge strane da njihovi naponi nisu u dovoljnoj mjeri vrednovani. Predloženo je mnogo strategija suočavanja sa stresnim situacijama, međutim vrlo malo ima primjera sustavne primjene i evaluacije određenih postupaka. Nadalje postoji velik broj klasifikacija coping strategija koje su međusobno, konceptualno, vrlo različite.

Organizacija institucije sadrži element zatvorenosti i nespremnosti na promjene što pogoduje nastanku profesionalnog sagorijevanja. Pored činjenice da profesionalni pomagači rade u tim ustanovama s osobama koje imaju vrlo kompleksne teškoće, loši organizacijski uvjeti, nedostatna materijalna sredstva, zatvorenost prema vanjskim informacijama i iskustvima, nepostojanje formalnog ili stvarnog sustava profesionalne i osobne podrške među djelatnicima, nepoticanje zajedništva i pripadnosti timu, kod djelatnika uzrokuju nezadovoljstvo, probleme s motiviranošću i mijenjanje sustava vrednovanja i očekivanja. (Škrinjar, 1994). Logična moguća posljedica je pojava burnouta u djelatnika koji rade u takvim uvjetima. Postojanje jasnih ciljeva, dobre organiziranosti u procesu njihovih ostvarivanja, te mjerljivost rezultata doprinose zadovoljstvu na poslu i logično, smanjuju mogućnost nastajanja profesionalnog stresa u zanimanjima pomagača, pružatelja podrške (Maslach, 2003).

Cilj

Navedene činjenice, dokazane u brojnim istraživanjima bile su polazište u definiranju cilja za ovo istraživanje a to je utvrditi utjecaj specifičnog edukacijsko-rehabilitacijskog pristupa u radu s osobama s poremećajima iz autističnog spektra na načine savladavanja profesionalnog sagorijevanja edukacijskih rehabilitatora. Naime smatrali smo da bi sustavnije uvođenje

specifičnog edukacijsko-rehabilitacijskog pristupa u radu s djecom i mladima s poremećajem iz autističnog spektra, odnosno uvođenjem individualiziranih programa s vrlo strukturiranom okolinskom podrškom kao što je TEACCH (Schopler, 1997, Mesibov, 1997) te njegovo provođenje uz supervizorske sastanke kao dodatnog oblika podrške rehabilitatorima, značajno unaprijedilo kvalitetu rada edukacijskih rehabilitatora što bi moglo imati neposredan utjecaj na profesionalnu iscrpljenost odnosno načine nošenja s profesionalnim stresom. TEACCH (Treatment and Education of Autistic and related Children Communication Handicap) metoda temelji se na maksimalnoj prilagodbi značajkama mišljenja i učenja osoba s poremećajem iz autističnog spektra tj., na vizualizaciji uputa što osobi s autizmom omogućava anticipiranje događaja, olakšava snalaženje u dnevnim aktivnostima te uz bihevioralne metode podučavanja podiže razinu funkcionalne kompetentnosti. Ovaj pristup podrazumijeva dobro strukturiran raspored aktivnosti i specifičnu organizaciju prostora i didaktičkog materijala. Također podrazumijeva jasno postavljanje ciljeva i preciznu evaluaciju postignuća što je u radu osobama s poremećajima iz autističnog spektra izuzetno važno obzirom na "nevidljivost" rezultata, tj. izostanak lako uočljive pozitivne povratne informacije učitelju o vlastitoj profesionalnoj uspješnosti i vrednovanje smisla svoga rada. U skladu s ciljem istraživanja postavili smo hipotezu ovog istraživanja.

HIPOTEZA

H₁ Postoji razlika u načinu svladavanja profesionalne opterećenosti rehabilitatora prije i nakon uvođenja specifičnog edukacijsko-rehabilitacijskog programa za osobe s poremećajima iz autističnog spektra.

METODE ISTRAŽIVANJA

Uzorak ispitanika

Ispitivanjem je obuhvaćen uzorak od 12 edukacijskih rehabilitatora zaposlenih pri Centru za autizam u Zagrebu u Podružnici osnovnog školovanja i osposobljavanja djece i mladeži s autističnim poremećajem. Kriterij za odabir ispitanika za ovaj rad je bio neposredan rad sa skupinom djece s autizmom i dodatna educiranost za provođenje

TEACCH strukturiranog programa (Mesibov, 1997, Schopler, 1997) te njegovo kontinuirano provođenje jednu nastavnu godinu u skupinama.

Mjerni instrument i varijable istraživanja

Primijenjena je Skala procjene strategija svladavanja (copinga) profesionalnog stresa.

Instrument je rezultat prilagodbe i korekcije (Škrinjar, Fulgosi-Masnjak 1994) originalne liste preuzete od Straßmeyera, (1990) a za potrebe istraživanja burnout sindroma i coping strategija djelatnika naših ustanova za rehabilitaciju osoba s težim intelektualnim teškoćama i autizmom (Škrinjar 1994). Instrument sadrži 26 čestica koje s obzirom na vrstu strategija suočavanja sa profesionalnim stresom pomagača koje ispituju možemo grupirati u četiri skupine. Prva skupina varijabli odnosi se na strategiju svladavanja samopotvrđivanjem na drugim područjima djelovanja što zapravo predstavlja *kompensaciju* za osjećaj nazadovoljstva i neuspjeha u profesionalnom životu. Druga skupina varijabli opisuje aktivnosti kojima se djeluje na izvore stresa ciljanim, *aktivnim djelovanjem* (problemski orijentirano). Trećom skupinom varijabli procjenjuje se prisutnost *negativnih emocija*. Omalovažavanje i/ili *negiranje* problema predstavlja četvrti oblik coping strategije.

Metode obrade podataka

Za utvrđivanje razlika između uzoraka na svim skupovima varijabli primijenila se metoda robusne diskriminacijske analize (Nikolić, 1991) prema programu ROB DIS. Analiza kvalitativnih i kvantitativnih promjena jednog uzorka ispitanika opisanih jednim skupom varijabli u dvije vremenske točke učinjena je primjenom programa PROM (Nikolić, 1997). Izračunati su i osnovni statistički pokazatelji za svaku varijablu sustava.

REZULTATI

Utvrđivanjem faktorske strukture Skale procjene strategija svladavanja profesionalnog stresa pronađeno je da sve varijable ovog instrumenta imaju podjednak udio u zajedničkom latentnom prostoru ovog područja. Podjednako se izdvajaju četiri faktora: *negiranje*, *negativne konotacije*, *aktivno svladavanje* te *kompensacijske strategije*.

5.1. Analiza promjena u podpodručju *negiranje stresa*

Rezultati analize kvalitativnih promjena opisani u Tablici 1. ($P < 0.3\%$) ukazuju da je između inicijalnog i finalnog stanja došlo do promjena u odnosima među varijablama latentnog *podpodručja negiranje stresa*, pa se tako mogu analizirati i interpretirati kvantitativne promjene u ovom području coping-a.

Tablica 1. Analiza kvalitativnih promjena u podpodručju *negiranje stresa*

Trag	Hi-kvadrat	DF	P
6.21	21.74	7	0.003

Primjenom komponentnog modela analize promjena nije utvrđeno statistički značajno poboljšanje između inicijalnog i finalnog stanja u latentnom *podpodručju negiranje stresa* (Tablica 2.). Prosječna aritmetička sredina iznosi 0.61 na razini značajnosti $P > 20.6\%$. Može se zaključiti da primjena specifičnog programa podrške za djecu s poremećajima iz autističnog spektra nije utjecala na statistički značajno poboljšanje rezultata u ovom podpodručju.

Tablica 2. Analiza kvantitativnih promjena u podpodručju *negiranje stresa* - komponentni model

Aritmetička sredina	Varijanca	DF1	DF2	F	P
0.61	2.48	1	11	1.79	0.206

Legenda:

DF1 – broj stupnjeva slobode DF2 – broj stupnjeva slobode
F – Fisherov test

Rezultati u Tablici 3. ukazuju da se ne uočavaju statistički značajnije promjene unutar strukture ovog latentnog podpodručja. Odgovori na svim varijablama grupirani su uglavnom u pozitivnim kategorijama odgovora. Ovakve tendencije odgovora na ispitivanim varijablama su bile prisutne i u inicijalnom ispitivanju. U definiranju funkcije promjena najveću tendenciju u promjeni pokazuje varijabla *“neću upasti u takve situacije”* čija aritmetička sredina razlika rezultata iznosi 0.42, na razini značajnosti $P > 11.9\%$, a korelacija s funkcijom promjena 0.63 i diskriminacijski koeficijent 0.40.

Tablica 3. *Struktura funkcije promjena i značajnost aritmetičkih sredina razlika rezultata u podpodručju negiranje stresa – komponentni model*

Varijabla	r	B	\bar{X}	F	p
Bavim se drugom aktivnošću	0.25	0.16	0.25	0.73	0.586
S vremenom će se riješiti	0.49	0.31	0.33	1.26	0.285
Učinim sebi nešto dobro	0.94	0.59	0.17	0.26	0.628
Sve će biti u redu	0.68	0.43	0.25	1.09	0.320
Pokušavam razmišljati drugačije	0.65	0.42	0.25	1.44	0.255
Neću upasti u takve situacije	0.63	0.40	0.42	2.80	0.119
Nisam osjetljiva kao drugi	-0.08	-0.05	0.25	0.73	0.586

Legenda:

r – korelacija varijabli s funkcijom promjene
 B – diskriminacijski koeficijenti u funkciji promjena
 \bar{X} – aritmetička sredina razlika rezultata
 F – test značajnosti razlika između aritmetičkih sredina
 P – razina značajnosti aritmetičkih sredina razlika rezultata

Analiza promjena u podpodručju negativne konotacije

S obzirom na rezultate iz Tablice 4. ($P < 0.01\%$) vidljivo je da je između inicijalnog i finalnog stanja došlo do kvalitativnih promjena.

Tablica 4. *Analiza kvalitativnih promjena u podpodručju negativne konotacije*

Trag	Hi-kvadrat	DF	P
12.93	64.63	10	0.000

Uvidom u Tablicu 5. može se utvrditi da u podpodručju *negativne konotacije* nakon provođenja specifičnog programa podrške za osobe s poremećajem iz autističnog spektra nije došlo do statistički značajnijih promjena. Prosječna aritmetička sredina iznosi 0.66 uz statističku značajnost $P > 29.5\%$.

Tablica 5. *Analiza kvantitativnih promjena u podpodručju negativne konotacije - komponentni model*

Aritmetička sredina	Varijanca	DF1	DF2	F	P
0.66	4.33	1	11	1.21	0.295

Legenda:

DF1 – broj stupnjeva slobode DF2 – broj stupnjeva slobode
 F – Fisherov test

Uvidom u pojedine varijable ovog latentnog podpodručja u Tablici 6. vidljivo je da polovica njih ukazuje na tendencije negativne promjene. Statistički zna-

čajnu promjenu doživjela je varijabla “*dugo se bavim tom situacijom*” s aritmetičkom sredinom rezultata od -0.58 na razini značajnosti od $P > 0.2\%$, korelacijom s promjenom od 0.37 i diskriminacijski koeficijent od 0.18. Najveću tendenciju ka promjeni pokazuje varijabla “*situacija mi ne ide iz glave*” s aritmetičkom sredinom razlika rezultata od -0.67 na razini značajnosti od $P > 14.7\%$, te korelacijom s funkcijom promjene od 0.43 i diskriminacijskim koeficijentom od 0.21. Varijabla “*postajem bijesna*” također ima aritmetičku sredinu rezultata u negativnom smjeru i iznosi -0.58 na razini značajnosti $P > 12.2\%$ uz korelaciju s funkcijom promjene od 0.78 te diskriminacijski koeficijent od 0.38.

Tablica 6. *Struktura funkcije promjena i značajnost aritmetičkih sredina razlika rezultata u podpodručju negativne konotacije – komponentni model*

Varijabla	r	B	\bar{X}	F	p
Situacija mi ne ide iz glave	0.43	0.21	-0.67	2.40	0.147
Brže se smirim no drugi	-0.56	-0.27	0.42	1.94	0.190
Dugo se bavim tom situacijom	0.37	0.18	-0.58	16.80	0.002
Postajem bijesna	0.78	0.38	-0.50	2.77	0.122
Ostati prisebna	-0.27	-0.13	-0.25	1.09	0.320
Nezadovoljna sobom	0.82	0.40	0.00	0.00	1.000
Izdržat ću	-0.36	-0.17	-0.08	0.14	0.710
Neću misliti na budućnost	0.86	0.41	0.00	0.00	1.000
Potištena sam	0.76	0.37	-0.25	0.44	0.525
Reagiram razdražljivo	0.94	0.45	-0.17	0.14	0.710

Legenda:

r – korelacija varijabli s funkcijom promjene
 B – diskriminacijski koeficijenti u funkciji promjena
 \bar{X} – aritmetičkih sredina razlika rezultata
 F – test značajnosti razlika između aritmetičkih sredina
 P – razina značajnosti aritmetičkih sredina razlika rezultata

Analiza promjena u podpodručju ciljano djelovanje

Analizom kvalitativnih promjena između inicijalnog i finalnog stanja u *podpodručju ciljano djelovanje* utvrdili smo da je došlo do promjena u odnosima između varijabli na razini značajnosti $P < 0.01\%$, pa se tako može nastaviti sa kvantitativnom analizom i interpretacijom njezinih rezultata (Tablica 7.).

Tablica 7. *Analiza kvalitativnih promjena u podpodručju ciljano djelovanje*

Trag	Hi-kvadrat	DF	P
------	------------	----	---

14.63	73.15	10	0.000
-------	-------	----	-------

Rezultati komponentnog modela analize kvantitativnih promjena u *podpodručju ciljano djelovanje* prikazani u Tablici 8. pokazuju nam da nije došlo do statistički značajnog poboljšanja između inicijalnog i finalnog stanja. Prosječna aritmetička sredina iznosi 0.24 uz statističku značajnost $P > 66.9\%$. To znači da nisu potvrđene pozitivne promjene u rezultatima ispitanica koji se odnose na podpodručje ciljano djelovanje nakon provođenja specifičnog edukacijsko-rehabilitacijskog programa podrške za osobe s poremećajima iz autističnog spektra.

Tablica 8. Analiza kvantitativnih promjena u podpodručju ciljano djelovanje - komponentni model

Aritmetička sredina	Varijanca	DF1	DF2	F	P
0.24	3.67	1	11	0.20	0.669

Legenda:

DF1 – broj stupnjeva slobode DF2 – broj stupnjeva slobode
F – Fisherov test

Pregledom strukture promjena ovog podpodručja coping-a (Tablica 9.) može se uočiti da niti na jednoj varijabli nije došlo do statistički značajnijeg poboljšanja nakon provođenja specifičnog programa podrške za osobe s poremećajima iz autističnog spektra. Aritmetičke sredine razlika rezultata su ispod statistički značajnijih vrijednosti, na razini značajnosti također $P > 5\%$.

Tablica 9. Struktura funkcije promjena i značajnost aritmetičkih sredina razlika rezultata u podpodručju ciljano djelovanje – komponentni model

Varijabla	r	B	\bar{X}	F	p
Mislim o uzroku problema	-0.28	-0.15	0.00	0.00	1.000
Nemoj se prepustiti	0.17	0.09	0.25	0.73	0.586
Razmišljam o nečem drugom	0.00	0.00	0.08	0.09	0.760
U čemu sam pogriješila	0.49	0.25	0.17	0.23	0.647
Razjasniti pojedinosti problema	0.43	0.23	0.00	0.00	1.000
Kako izbjeći situacije	0.90	0.47	0.08	0.20	0.663
Aktivno poduzimam nešto	0.54	0.28	0.25	0.63	0.551
Ne smiješ odustati	0.90	0.47	0.08	0.07	0.788
Mišljenje nekog drugog	0.82	0.43	0.00	0.00	1.000
Mjere za otklanjanje uzroka	0.74	0.39	0.08	0.34	0.576

Legenda:

r – korelacija varijabli s funkcijom promjene
B – diskriminacijski koeficijenti u funkciji promjena

\bar{X} – aritmetičkih sredina razlika rezultata

F – test značajnosti razlika između aritmetičkih sredina

P – razina značajnosti aritmetičkih sredina razlika rezultata

Analiza promjena u podpodručju kompenzacijske strategije

Rezultati analize kvalitativnih promjena u *podpodručju kompenzacijske strategije* opisani u Tablici 10. ($P < 0.4\%$) ukazuju da je između inicijalnog i finalnog stanja došlo do promjena u odnosima među varijablama kompenzacijske strategije.

Tablica 10. Analiza kvalitativnih promjena u podpodručju kompenzacijske strategije

Trag	Hi-kvadrat	DF	P
6.06	21.20	7	0.004

Primjenom komponentnog modela analize promjena nije utvrđeno statistički značajno poboljšanje između inicijalnog i finalnog stanja u *podpodručju kompenzacijske strategije* (Tablica 11.). Prosječna aritmetička sredina rezultata iznosi 0.55 na razini značajnosti $P > 30.1\%$. Prema tome možemo zaključiti da provođenje specifičnog programa podrške za osobe s poremećajima iz autističnog spektra nije utjecalo na statistički značajno poboljšanje rezultata u podpodručju kompenzacijske strategije.

Tablica 11. Analiza kvantitativnih promjena u podpodručju kompenzacijske strategije - komponentni model

Aritmetička sredina	Varijanca	DF1	DF2	F	P
0.55	3.08	1	11	1.18	0.301

Legenda:

DF1 – broj stupnjeva slobode DF2 – broj stupnjeva slobode
F – Fisherov test

Uvidom u pojedine varijable podpodručja kompenzacijske strategije (Tablica 12.) vidljivo je da samo jedna varijabla ovog podpodručja coping-a ukazuje na tendencije promjene (*“potvrda u drugoj aktivnosti”*). Ostale promjene koja bi se mogle dogoditi nakon dužeg provođenja specifičnog programa podrške za osobe s poremećajima iz autističnog spektra nisu vidljive na kvantitativnoj razini. Ovi rezultati pokazuju tendenciju dokazivanja ispitanica na drugim područjima življenja. Dobiveni rezultati nisu u skladu sa sličnim istra-

živanjem kojeg je provela Škrinjar (1994) tražeći povezanost coping strategija i profesionalnog profila kod zaposlenika ustanova za rehabilitaciju osoba s većim razvojnim teškoćama pri čemu je ustvrdila da je ovakav način reagiranja na stresore u radu manje zastupljen kod edukacijskih rehabilitatora nego kod drugih pomagačkih profesija (medicinske sestre, njegovatelji radni terapeuti, radni instruktori).

Tablica 12. *Struktura funkcije promjena i značajnost aritmetičkih sredina razlika rezultata u podpodručju kompenzacijske strategije – komponentni model*

Varijabla	r	B	\bar{X}	F	p
Potvrda u drugoj aktivnosti	0.84	0.48	0.58	3.79	0.075
Tražim što će me uveseliti	0.00	0.00	0.42	2.29	0.156
Uspjeh na drugim područjima	0.72	0.41	0.42	1.48	0.249
Kako riješiti problem	0.43	0.25	0.25	0.88	0.628
Razgovaram o problemu	0.77	0.44	0.00	0.00	1.000
Objašnjavam situaciju	0.68	0.39	0.00	0.00	1.000
Savjet od stručnjaka	0.78	0.44	0.08	0.03	0.843

Legenda:

r – korelacija varijabli s funkcijom promjene
 B – diskriminacijski koeficijenti u funkciji promjena
 \bar{X} – aritmetičkih sredina razlika rezultata
 F – test značajnosti razlika između aritmetičkih sredina
 P – razina značajnosti aritmetičkih sredina razlika rezultata

Analiza procjene razlika strategija svladavanja profesionalnog stresa u odnosu na ova četiri faktora u ovom istraživanju nije pokazala statistički značajnije rezultate. Pomaci pozitivnih rezultata na pojedinim varijablama kvalitativne razine ukazuju pak, da se s obzirom na pojedine faktore coping strategija svladavanja profesionalnog stresa ispitanice koriste emocionalno orijentiranim coping strategijama, odnosno da se još uvijek nalaze u prvoj fazi suočavanja sa stresnim situacijama na radnom mjestu (Lazarus i Folkman, 1980). Nasuprot tome, istraživanje Škrinjar (1994) pokazuje da su upravo edukacijski rehabilitatori najskloniji upotrebi problemski orijentiranog coping-a a u odnosu na druge profesionalne pružatelje podrške u institucijama za rehabilitaciju. Međutim, interesantno je da je u svojem istraživanju odnosa korištenja coping strategija svladavanja stresnih situacija na poslu i stupnja potrebne podrške (kompleksnosti oštećenja) rehabilitanata dobila rezultate koji ukazuju na činjenicu da su djelatnici koji rade s rehabili-

tantima s većim teškoćama (neovisno o profesiji), manje skloni problemski orijentiranim strategijama copinga od svojih kolega koji rade s blažim stupnjem teškoća.

ZAKLJUČAK

Iako postoje brojne ideje, prijedlozi i preporuke za bavljenje profesionalnim stresom, vrlo malo ima primjera sustavne primjene i evaluacije određenih postupaka. “Uspješnost različitih intervencija ističe se više svojom odsutnošću nego prisutnošću” Maslach (1989) (str.66). Posljedica toga je izraziti manjak spoznaja o tome što djeluje, pod kojim okolnostima, za koje ljude, u kojem vremenu, itd. Nekim se istraživanjima ustanovilo da su “specijalni” učitelji u “specijalnim ustanovama” nezadovoljniji, i više pogođeni sindromom burnouta nego njihove kolege u inkluzivnim uvjetima, te da se mlađi iskusni učitelji teže nose s profesionalnim stresom od svojih starijih kolega. (Stempien i Loeb, 2003). U istraživanju sa sličnim ciljem provedenom u našim ustanovama za rehabilitaciju osoba većim razvojnim teškoćama Škrinjar (2004) ustanovljeno je da su edukacijski rehabilitatori više nego osoblje drugih profesija koji rade s osobama s većim poteškoćama u razvoju, osjetljiviji na organizacijske uvjete u kojima rade.

U ovom smo istraživanju htjeli provjeriti da li postoje razlike u načinu nošenja s profesionalnim stresom (burnout sy) u relaciji s uvođenjem značajnih organizacijskih promjena u radu edukacijskih rehabilitatora. Do tih promjena je došlo uvođenjem TEACCH-a programa poučavanja te njegovim supervizijskim praćenjem tijekom jedne nastavne godine.

TEACCH program podrške uz strukturirano poučavanje ima i dobro strukturiranu fizičku okolinu u smislu zadanih formi prostornog rasporeda. Činjenica je da se u edukaciji za zanimanja pomagača ne posvećuje gotovo ništa ili vrlo malo pažnje sindromu profesionalne iscrpljenosti, odnosno mogućim načinima njegove prevencije i strategijama suočavanja sa stresom. Činjenica je da se barem, u našoj praksi, mlađi neiskusni ali “svježi” rehabilitatori, učitelji upućuju u rad s “težim” skupinama (razredima) a da pri tome nemaju mentora, tj. primjerenu profesionalnu podršku u svom uvođenju u posao nego se jednostavno računa na

njihov entuzijazam, “neistrošenost” i visok stupanj “nove stručnosti”.

Druga važna činjenica koja značajno doprinosi osjećaju profesionalne kompetentnosti jest permanentno profesionalno usavršavanje koje bi trebalo biti usmjereno na stjecanje novih spoznaja iz uskog područja bavljenja. U tom smislu se zalažemo za kontinuirano educiranje profesionalaca koji su uključeni u programe podrške djeci i odraslim osobama s poremećajima iz autističnog spektra. Poznato je da TEACCH pristup obuhvaća i generalizirano osposobljavanje profesionalaca u smislu shvaćanja i razumijevanja “kulture autizma” (Mesibov, 1997; Barhelemy i sur., 2000). Kao najbolje rješenje TEACCH program ističe teoretsko i praktično podučavanje profesionalaca prije samog ulaska u praktični rad, a dakako i daljnji supervizijski rad i njihovo permanentno dograđivanje znanja. Bez posebnog obučavanja pomagača i neposrednog vođenja teško se postižu primjereni profesionalni učinci. Ovaj empirijski pristup planu osposobljavanja nije samo temelj za razvijanje visoko kvalitetnog programa već i privlačenje i održavanje učinkovitog i predanog profesionalca, a time i svođenja rizika od lošeg postupanja na minimum.

Uspješnost u radu s osobama s poremećajima iz autističnog spektra će se postići samo ako su postavljeni ispravni ciljevi koji se moraju temeljiti na valjanoj i preciznoj individualiziranoj procjeni potreba klijenta i ako su potom odabrani primjereni postupci za provođenje individualiziranog programa koji će se dosljedno i u kontinuitetu primijeniti.

Analiza procjene razlika korištenja coping strategija edukacijskih rehabilitatora nakon uvođenja organizacijskih promjena na poslu nije pokazala statističku značajnost kvalitativnih ni kvantitativnih promjena u načinu njihovog suočavanja sa stresorima na poslu. Međutim, u istom su istraživanju potvrđene druge dvije ispitivane varijable o postojanju razlike u procjeni profesionalne opterećenosti i razlike u odnosu prema svom radu rehabilitatora prije i nakon provođenja specifičnih edukacijsko-rehabilitacijskih programa za osobe s poremećajima iz autističnog spektra (Župan Galić i Frey Škrinjar 2010).

Prema strukturama dobivenih diskriminacijskih funkcija ispitani rehabilitatori nemaju jasno određene i konzistentne obrasce ponašanja i načine reagiranja u stresnim situacijama koji bi upućivali na postojanje određene coping strategije ili više njih. Rezultati ovog istraživanja, ukazuju na činjenicu da su ispitanice u nešto većoj mjeri orijentirane na emocionalno orijentirane strategije svladavanja burnouta ali isto tako da postoje naznake početka korištenja problemski orijentiranih strategija. To pripisujemo promjeni organizacije rada koja je uključivala jasnije ciljeve, razrađeniji metodički pristup i evaluaciju programa te vanjsku stručnu podršku rehabilitatorima. Naposljetku, unatoč određenih metodoloških ograničenja, prvenstveno obzirom na veličinu uzorka, ovi rezultati ukazuju na potrebu za sustavnim i kontinuiranim bavljenjem ovim problemom u nastojanju da se pridonese sprječavanju ili barem ublažavanju posljedica profesionalnog sagorijevanja.

LITERATURA

- Barthelemy, C., Fuentes, J., Gaag, R., Visconti, P. (2000). Description of Autism, International Association of Autism Europe.
- Bauer, J., Stamm, A., Virnich, K., Wissing, K., Müller, U., Wirsching, M., Schaarschmidt, U. (2006). Correlation between burnout syndrome and psychological and psychosomatic symptoms among teachers. *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 79 (3), 199–204.
- Benson P R., Karlof, K. L. (2009). Anger, Stress Proliferation, and Depressed Mood Among Parents of Children with ASD: A Longitudinal Replication *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 39 (2), 350-362.
- Cherniss, C. (1985). Stress, burnout, and the special services provider, *Special Services in the Schools*, 2 (1), 45-61.
- Cyriacou, C. (2001). Teachers stress: Directions for future research, *Educational Review*, 53 (1), 27-35.
- Jackson, S.E., Schwab-Schuler, R.S. (1986). Toward an understanding of the burnout phenomenon. *Journal of Applied Psychology*, 71, 630-640.
- Kim, H., Stoner, M. (2008). Burnout and Turnover Intention Among Social Workers: Effects of Role Stress, Job Autonomy and Social Support Administration in Social Work, 32(3), 5 – 25.
- Lazarus, R.S. (1966): *Psychological Stress and the Coping Proces*. New York, McGraw-Hill
- Lazarus, R.S., Folkman, S. (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample, *Journal of Health and Social Behavior*, 21.219-239.
- Lazarus, R.S., Launier, R. (1981). *Stressbezogene Transaktionen zwischen Person und Umwelt*. U: Nisch, J.R.(ed.): *Stress, Theorien, Untersuchungen, Massnahmen*. Bern-Stuttgart-Wien, Huber, 213-259
- Lazarus, R. S., Folkman, S. (2004). *Stress, appraisal and coping*, prijevod, Naklada Slap, Jastrebarsko, 375 – 440.
- Maslach, C. (1989). *Stress, burnout and workaholism*. U: Kilburg, R.R., Nathan, P.E., Thoerson, R.W. (eds.): *Professionals in Distress*. American psychological association, Washington
- Maslach, C., & Leiter, M. P. (1997). *The truth about burnout*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Maslach, C., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P. (2001). Job burnout, *Annual review of psychology*, 52, 397-422.
- Maslach, C. (2003). *Burnout: The cost of caring*. Canbridge, MA: Malor Books.
- Mesibov, G. B. (1997). Formal and informal measures of the effectiveness of the TEACCH programme, *Autism*, 1 (2), 25-37, SAGE Publications in association with The National Autistic Society, London, Thousand Oaks and New Delhi
- Nikolić, B. (1991). Modeli za analizu promjena stanja nastalih uključivanjem kompjutora u transformacijske procese kod osoba s teškoćama socijalne integracije, *Defektologija*, 1, 77-89.
- Nikolić, B. (1997). Analysis of Changes in Sample of Eespondents Described by a Group of Characteristics in Two Points of Time, *Rehabilitation and Inclusion: proceedings of the 5th Scientific Conference of Faculty of Special Education and Rehabilitation*, University of Zagreb, Zagreb, 103-114.
- Payne, N. (2001). Occupational stressors and coping as determinants of burnout in female hospice nurses, *Journal of Advanced Nursing*, 33, 3, 396-401.
- Peeters, T., Jordan, R. (1998). Važnost osposobljavanja u prevenciji nasilja i zlostavljanja osoba s autizmom, u: *Kodeks dobre prakse za prevenciju nasilja i zlostavljanja nad osobama s autizmom (prijevod)*, Udruga za pomoć osobama s autizmom Hrvatske, Zagreb, 62-77.
- Prystav, G. (1981). *Psychologische Copingforschung. Konzeptbildungen, Operationalisierungen und Messinstrumente*. *Diagnostica*, (27), 3, 189-214.
- Sandström, A., Rhodin, I., N., Lundberg, M., Olsson, T., Nyberg, L. (2005). Impaired cognitive performance in patients with chronic burnout syndrome *Biological Psychology*, 69 (3), 271-279.

- Schopler, E. (1997). Implementation of TEACCH Philosophy, Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders, 2nd edition, John Wiley&sons,inc.
- Stempien, L. R., Loeb, R. C. (2003). Differences in job satisfaction between general education and special education teachers: implications for retention, www.questia.com.
- Straßmeyer, W. (1990). Berufsbelastungen von Mitarbeitern in Schulen für Geistigbehinderte. München
- Škrinjar, J. (1994). Profesionalna opterećenost i sindrom burnout djelatnika u ustanovama za rehabilitaciju osoba s težom mentalnom retardacijom, Disertacija, Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu.
- Škrinjar, J., Fulgosi-Masnjak, R. (1994). Mjerne značajke skala procjena profesionalne opterećenosti (burnout-sindroma). Defektologija, 30, (2), 127-137.
- Thomas, N.K. (2004). Resident burnout, Journal of Advanced Nursing, 33(3), 396- 405, JAMA.
- Unterbrink, T., Hack, A., Pfeifer, R., Buhl-Grießhaber, V., Müller, U., Wesche, H., Frommhold M, Scheuch, K., Seibt, R. Michael Wirsching, M., Bauer, J. (2007). Burnout and effort–reward-imbalance in a sample of 949 German teachers International Archives of Occupational and Environmental Health 80 (5), 433-441.
- Van der Schoot, E., Oginska, H. Estryng-Behar and the NEXT-study group (2003) Burnout in the nursing profession in Europe, chapter from “Working conditions and intent to leave the profession among nursing staff in Europe”, 53-57.
- Župan Galić, M., Frey Škrinjar, J. (2010). Povezanost profesionalnog stresa edukacijskih rehabilitatora i povodjenja specifičnog programa podučavanja u radu s djecom s poremećajem iz autističnog spektra. Uključivanje i podrška u zajednici 8. Kongres s međunarodnim sudjelovanjem Savez defektologa Hrvatske Varaždin, 22.-24.4. 2010 Zbornik radova. Školska Knjiga str. 333-341.

THE ANALYSIS OF THE INFLUENCE OF THE TEACCH PROGRAM ON THE DIFFERENCES IN BURNOUT COPING STRATEGIES OF THE EDUCATIONAL REHABILITATORS

Abstract: *A number of investigations of the burnout syndrome emphasized that change in the organizational circumstances can influence its incidence. In order to analyze the differences in the coping strategies which are expected under the influence of the specific rehabilitation program for children with autism, the TEACCH program for persons with autism was introduced.*

The participants of the study were 12 educational rehabilitators who work in the primary school for children with autism, at the Centre for autism Zagreb. Initially, participants were educated to carry out structured support programs for children with autism. The study was conducted in the two time spots. The Scale for Assessing Burnout Coping Strategies (Škrinjar, J., Fulgosi-Masnjak, R., 1994.) was applied. For assessing the differences between samples on all clusters of variables, the robust discriminative analysis was conducted (Nikolić, B. 1991.). Program PROM (Nikolić, B. 1997.), was conducted in order to analyze quantitative and qualitative changes of one sample of subjects described with one cluster of variables in the two time spots. Obtained results didn't show statistically significant changes on the quantitative and qualitative level. Therefore, we can conclude that the application of the TEACCH program for children with autism didn't statistically significantly influence the change in educators' coping strategies before and after the application of the program. Qualitative changes in some responds suggest that regarding factors defining burnout coping strategies, subjects use those emotionally oriented, or in other words they are still in the first phase of facing stressful situations in the working environment (Lazarus, Folkman, 2004.). At the same time the introduction of the TEACCH program corresponded with their more active role and problem oriented approach to work stressors. They also showed the tendency of proving themselves on other life areas.

Key words: *burnout coping strategies, educational rehabilitators, autism.*